

ŽARKO MULJAČIĆ, *DAS DALMATISCHE: STUDIEN ZU EINER UNTERGEGANGENEN
SPRACHE*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2000., str. 434

Das Dalmatische, najnovije djelo prof. Žarka Muljačića, istaknutoga hrvatskog romanista svjetskoga glasa, deseta je knjiga u seriji *Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte: Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest*, čija urednica, poznata njemačka slavistica i kroatistica Elizabeth von Erdmann-Pandžić, svojim radom daje velik doprinos širenju i promidžbi hrvatske kulture izvan naših granica.

Autor knjige, prof. Žarko Muljačić, započeo je sveučilišnu karijeru kao asistent prof. M. Deanovića na zagrebačkome Filozofskom fakultetu (1953). Tome je prethodio trogodišnji rad u Državnom arhivu u Dubrovniku, koji je mladome profesoru otvorio put prema temeljitom proučavanju starih, posebice srednjovjekovnih dokumenata kao dragocjenom izvoru jezične povijesti jadranske Hrvatske. Jedan je od utemeljitelja Filozofskog fakulteta u Zadru, gdje predaje talijanski jezik, te romansku i opću lingvistiku. Krajem 1972. izabran je za profesora romanske lingvistike na Freie Universität Berlin, gdje ostaje do svojega umirovljenja. Član je najuglednijih talijanskih akademija, kao što su Accademia della Crusca (Firenca) i Accademia Nazionale dei Lincei (Rim), te dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Laureat je visoke međunarodne Nagrade »Galileo Galilei« za izniman doprinos talijanistici, te dobitnik jednoga od najviših priznanja Republike Italije »Commendatore dell'Ordine al Merito della Repubblica Italiana«.

Impozantna bibliografija prof. Muljačića otkriva područja znanstvenog interesa čiji je raspon impresivno širok i uključuje romanistiku, opću i romansku fonologiju, hrvatsku (osobito dubrovačku) kulturnu i gospodarsku povijest, jezike u kontaktu, komparativni studij standardnih jezika, dalmatski, te hrvatsko-talijanske jezične, kulturne i književne veze.

Rad prof. Muljačića u svim svojim fazama prati razvoj suvremene lingvistike od povijesno-filološkog pristupa, strukturalizma i generativne gramatike, do sociolingvistike. Pritom je već od profesorovih najranijih radova trajno prisutno živo zanimanje za širi povijesni, kulturni i društveni kontekst jezičnih pojava.

Svakome od dominantnih lingvističkih smjerova prof. Muljačić daje svoj nezaobilazan doprinos: strukturalistički pristup obilježava *Opću fonologiju i fonologiju talijanskog jezika*, koja je jedna od najsvobuhvatnijih i najboljih postojećih studija na tome području. Unutar sociolingvistike, polazeći od teorije Heinza Klossa koju temeljito revidira, prof. Muljačić razvija svoj relativistički model dinamičkih odnosa između jezika i dijalekta. U opreci prema aristotelovskoj tezi »*Tertium non datur*«, razvija važan pojam makrodiglosije dodajući treći član (»središnji idiom«) dotadanoj binarnoj opoziciji između »višeg« i »nižeg« jezika, te razrađujući njihove dinamičke međusobne odnose i promjenu statusa u dijakronijskoj perspektivi. Središnji član svake makrodiglosije, naime, istodobno je jezik i dijalekt: hijerarhijski je podređen jeziku pod čijim se »krovom« nalazi, a nadređen je svojim »nižim« idiomima.

Prof. Muljačić sastavljač je i minucioznih bibliografija, kao što je *Bibliographie de linguistique romane: domaine dalmate et istriote avec les zones limotrophes* koja izlazi u *Revue de Linguistique romane* u izdanju Société de Linguistique Romane, Strasbourg. Njegova knjiga *Introduzione allo studio dell'italiano* objavljena je u nekoliko izdanja koja su s vremenom prerasla u sjajan bibliografski priručnik pod naslovom *Lo scaffale italiano*, koji je nezaobilazan izvor vrijednih podataka za svakoga talijanista.

Najnovija knjiga prof. Muljačića objedinjuje 34 članka objavljena u različitim domaćim i stranim časopisima na četirima jezicima: hrvatskom, talijanskom, francuskom i njemačkom. Uza središnju problematiku dalmatskoga, prof. Ž. Muljačić obrađuje i druge etimološko-leksikološke i toponomastičke teme, pitanja klasifikacije romanskih jezika, problematiku skupine ilirsko-romanskih idioma, te hrvatsko-romanskih jezičnih dodira (npr. toskanizme u Dubrovniku, utjecaj južnotalijanskih i srednjotalijanskih (abrućeško-moliških) narječja na dubrovački govor i, usput (str. 283), utjecaj moliškoga hrvatskoga na susjedne talijanske govore, itd. U dvjema studijama pozabavio se venecijanizmima ne samo u hrvatskim nego i u nekim drugim slavenskim govorima.

Članci posvećeni dalmatskome plod su četrdesetogodišnjeg istraživanja, u rasponu od profesorova nastupnog predavanja održanog 26. listopada 1958. na Filozofskom fakultetu u Zadru pod naslovom »O nekim zadacima naše romanistike«, do današnjih dana. Habilitacija prof. Muljačića »Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji« nezaobilazna je studija o izumrlome dalmatskom jeziku u kojoj autor, na temelju vrlo oskudnih podataka, uspijeva rekonstruirati raguzejsku dijakronijsku fonologiju. Taj opsežan rad, koji predstavlja jednu od temeljnih studija dalmatskog jezika poslije Bartolijeva dvosveščanog djela *Das Dalmatische* (Beč, 1906), objavljen je u skraćenom obliku u ovoj knjizi.

Već u svojim ranim radovima prof. Muljačić djelomično revidira pojam balkanskoga latiniteta smatrajući da se nije radilo o jedinstvenome jeziku, već o skupini različitih varijanata koje su, izgubivši teritorijalnu vezu zbog slavenskih prodora, odvojeno razvijale svoj glasovni, morfološki i sintaktički sustav. Na latinskome dijelu Balkana tako su postojala barem dva jezična tipa: primorski i kontinentalni. Iz prvoga se poslije razvio dalmatski, a iz drugoga prarumunjski. Dalmatski se u ranome srednjem vijeku govorio u gradovima bizantske Dalmacije: Krku, Osoru, Rabu, Zadru, Trogiru, Dubrovniku, Kotoru, Budvi, Baru i Ulcinju. U većini centara izumro je zbog ekspanzije mletačkoga na Jadranu i slavenske etničke dominacije u 11. i 12. stoljeću. U Dubrovniku se zadržao do druge polovice 15. stoljeća, a u gradu se Krku sačuvao do kraja 19. stoljeća (1898), kada umire njegov posljednji govornik, Antonio Udina, Burbur, od kojega je Bartoli dobio građu za gramatiku i rječnik veljotskoga govora. Uspoređujući sustav veljotskog s arhivskim izvorima iz ostalih dalmatinskih gradova, još je Bartoli naslutio da su na prostoru od Krka do Dubrovnika postojala barem dva dijalekta dalmatskoga jezika, pri čemu južni (raguzejski) pokazuje neke još konzervativnije crte od veljotskoga, od kojega se razlikuje po vokalizmu. Granica između dviju skupina dalmatskih govora podudara se s administrativnom podjelom tadašnje bizantske teme na Donju i Gornju Dalmaciju, od kojih je prva obuhvaćala bizantske posjede od Krka do Splita, a druga od Dubrovnika do Budve. U svojim najnovijim radovima prof. Muljačić je identificirao i treću skupinu autohtonih romanskih govora – labeatski, koji se govorio u nekim lokalitetima na području Boke Kotorske (Kotor, Rose, Budva), Crnogorskog Primorja (Bar, Ulcinj) i sjeveroistočne Albanije (luka Lesh te, u zaleđu, enklave u Skadru /Shkodër i u Drivastu/Drisht). Konačno je zaključio da su dva odavna identificirana dijalekta i labeatski zapravo tri međusobno podosta različita dalmato-romanska jezika (jadertinski ili zadarsko-romanski, raguzejski ili dubrovačko-romanski i labeatski ili barsko-romanski).

Najveća teškoća u proučavanju dalmatskoga leži u potpunoj odsutnosti tekstova pisanih na tome izumrlom jeziku. Za raguzejski su zapisane samo četiri riječi koje je zabilježio Philippus de Diversis, ravnatelj dubrovačke gimnazije od 1434. do 1440., koji kaže: »*Panem vocant pen, patrem dicunt tetā, domus dicitur chesa, facere fachir et sic de ceteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt.*« Dubrovački pjesnik Ilija Crijević, rođen 1463., sjeća se da je u djetinjstvu čuo kako starci govore raguzejski jezik. Dalmatski se tako može proučavati samo na temelju posrednih izvora, kao što su toponimi, posuđenice i kalkovi u dokumentima pisanim na latinskom, mletačkom ili hrvatskom, te posuđenice koje su se sačuvale u hrvatskim priobalnim mjesnim govorima.

U Dubrovniku je u romanskome jezičnom miješanju dolazilo do obostranog posuđivanja: raguzeizmi su ulazili u mletački leksik, a venecijanizmi u raguzejski. Time dolaze u dodir, a time i sukob, dva romanska idioma od kojih jedan pripada istočnoj, a drugi zapadnoj Romaniji. Slavizacija Dubrovnika počinje krajem 12. ili početkom 13. stoljeća; krajem 14. stoljeća većina stanovnika govori

hrvatski, neki govore ragužejski, odnosno mletački, a ima ih koji poznaju sva tri jezika. Importirani mletački dijalekt omeo je autonomni razvoj ragužejskoga fonološkog sustava, koji je vlastitim sredstvima nastojao riješiti krizu izazvanu degeminacijom kojoj nije prethodila sonorizacija intervokalnih bezvučnih konsonanata. Za razliku od veljotskog, koji je u dodir s mletačkim došao tri stoljeća poslije, te je mogao do kraja provesti vokalsku diferencijaciju, ragužejski je pod mletačkim pritiskom proveo konsonantsku diferencijaciju, koja se pokazala neadekvatnom da bi se sačuvao vlastiti fonološki sustav. Primjenjujući metodologiju svoje dinamičke klasifikacije romanskih jezika, prof. Muljačić uspio je utvrditi odnos dalmatskoga prema drugim romanskim jezicima, pružajući novu metodu klasifikacije romanskih jezika.

Posebnu pozornost autor nadalje posvećuje pitanjima istroromanskog kao skupine autohtonih romanskih govora u srednjovjekovnim istarskim gradovima, pri čemu primjenjuje svoj relativistički model i koncepciju makrodiglosije. Prof. Muljačić polazi od hipoteze da su prije prodora mletačkog na području Istre postojali izrazito fragmentirani mjesni romanski govori kao »niži« idiomi, te dva regionalna *koinea*: sjeverni, sa središtem u Koprnu, i južni, sa središtem u Puli, koji su imali status središnjega idioma. Mletački se širio u svoje dvije varijante: višoj i nižoj, koje dolaze u sukob s dva regionalna *koinea*. U prvoj se fazi nametnuo kao jedini »viši« jezik i potisnuo regionalne *koine*; time su niži jezici ostali bez svojih »krovnih« idioma, čiju je ulogu preuzeo mletački.

Radovi objedinjeni u ovoj knjizi izuzetno su vrijedan doprinos kako poznavanju autohtonih romanskih idioma na istočnoj obali Jadrana, tako i razumijevanju hrvatske jezične i kulturne povijesti, te hrvatsko-romanskih jezičnih i kulturnih dodira kao bitne sastavnice hrvatskoga kulturnog identiteta kojima se hrvatska kultura od samih svojih početaka otvara prema mediteranskome kulturnom prostoru.

LELIJA SOČANAC